

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

KONRAD MAJCHRZYK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1344-3145>

konradm2@interia.eu

*Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Zjednoczonej Partii
Robotniczej w Lublinie w latach 1956–1975.
Struktura, działalność, ludzie*

Voivodeship Commission for Party Control of the Polish United Workers' Party
in Lublin in 1956–1975: Structure, Activities, People

ABSTRAKT

Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej (WKKP) poprzez swoją codzienną działalność realizowała statutowe założenia Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) dotyczące dbałości o „czystość” szeregów partyjnych. W codziennej działalności zajmowała się wszelkiego rodzaju uchybieniami członków i kandydatów PZPR. Jej przewodniczący oraz pracownicy stanowili grono najbardziej konserwatywnych działaczy komunistycznych w regionie. W opracowaniu przedstawiono aspekty funkcjonowania i działalności WKKP, przybliżono sylwetki jej przewodniczących oraz zestawiono sprawy dochodzeniowo-partyjne, które były prowadzone przeciwko członkom PZPR dopuszczającym się wykroczeń.

Słowa kluczowe: PRL; Polska Zjednoczona Partia Robotnicza; Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie; Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej

Podstawowym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie aspektów funkcjonowania i działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (WKKP) Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w Lublinie w latach 1956–1975. Dokonując analizy tego gremium, przybliżono strukturę organizacyjną WKKP oraz zadania, jakie realizowała. Ponadto scharakteryzowano portret zbiorowy przewodniczących WKKP. Dokonano również zestawienia statystycznego spraw

dochodzeniowo-partyjnych, które były prowadzone przeciwko członkom PZPR, którzy dopuścili się wykroczeń. Szeroka rozpiętość działań, które podejmowała WKKP, ogromna ilość dokumentacji archiwalnej z przebiegu spotkań oraz często pojawiające się w nich dane wrażliwe skutkują tym, że zarysowano jedynie część działalności WKKP.

Zainteresowanie badaczy aspektami działalności PZPR pozostaje wciąż duże mimo upływu ponad 30 lat od jej samorozwiązania. Pomimo ukazania się ostatnio kilku opracowań próbujących przedstawić całokształt funkcjonowania i działalności poszczególnych komitetów wojewódzkich (białskopodlaskiego¹, białostockiego², gdańskiego³, krakowskiego⁴, lubelskiego⁵, olsztyńskiego⁶, opolskiego⁷, warszawskiego⁸), wciąż pozostają pewne aspekty, które wymagają poświęcenia im dalszych badań w celu przybliżenia roli „przewodniej siły narodu”, jaką była PZPR.

Jednym z nich jest Komisja Kontroli Partyjnej (KKP), której organy funkcjonowały na szczeblach partyjnych: centralnym oraz terenowych. Do tej pory poświęcano niewiele miejsca na przybliżenie ich działalności zarówno w skali kraju⁹,

¹ P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białskopodlaskim w latach 1975–1990. Struktura, kadry, działalność. Wybrane aspekty funkcjonowania prowincjonalnej organizacji partyjnej*, Dęblin 2022.

² A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2002.

³ P. Brzeziński, *Zwijanie Sztandaru. Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1975–1990*, Gdańsk–Warszawa 2019; K. Kaliszuk, *Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1956–1959*, Gdańsk 2018 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Grzegorza Berendta, prof. UG).

⁴ S. Drabik, *Krakowska organizacja PZPR (1948–1990). Struktury – członkowie – działalność*, Kraków 2021; M. Garyga, *Dekada agonii. Komitet Krakowski PZPR w świetle materiałów partyjnych 1981–1990*, Warszawa 1994.

⁵ K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura, ludzie, mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.

⁶ M.T. Korejwo, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie*, Olsztyn 2011.

⁷ M. Sroka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Opolu w latach 1950–1990. Struktury, ludzie, mechanizmy władzy*, Wrocław–Warszawa 2019.

⁸ A. Boboli, „Przewodnia siła stolicy”. *Komitet Warszawski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1975–1990*, Warszawa 2016.

⁹ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 169–191; idem, *Marcel Reich-Janicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, nr 167, s. 182–283; P. Osęka, *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekoniesans archiwalny*, [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski z XX wieku*, red. K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machcewicz, P. Osęka, P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2008, s. 262–276; idem, *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 75–98.

jak i w poszczególnych regionach¹⁰. Województwo lubelskie prezentuje się pod tym względem nieco lepiej dzięki badaniom poświęconym WKKP do 1948 roku¹¹.

Początków KKP należy upatrywać w końcu maja 1945 roku, kiedy to decyzją Komitetu Centralnego (KC) Polskiej Partii Robotniczej (PPR) powołano Centralną Komisję Kontroli Partyjnej (CKKP)¹², której Przewodniczącym został Zenon Kliszko¹³. W ciągu pierwszych lat funkcjonowania jej rola nie była sprecyzowana i skupiała się wokół kontroli sfery życiowej członków partii. Zadania CKKP ostatecznie zostały określone podczas tzw. Kongresu Zjednoczeniowego w grudniu 1948 roku oraz skodyfikowano je w Statucie PZPR¹⁴.

Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej – podobnie jak inne organy KW – stworzona była na wzór jej centralnego odpowiednika, czyli CKKP. Wojewódzkie KKP od II Zjazdu PZPR¹⁵ podlegały bezpośrednio pod Centralę oraz były przez nią skrupulatnie kontrolowane. Podobna podległość kształtowała się na linii województwo–powiat. Za kierowanie pracami WKKP, w oparciu o wytyczne KC i CKKP, odpowiadała Egzekutywa KW, na której posiedzenia zapraszany był przewodniczący WKKP.

¹⁰ K. Łagojda, *Donosy, skargi i zażalenia wpływające do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej we Wrocławiu w latach 1948–1956. Wybrane przypadki*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2017, nr 2, s. 67–89; P. Orłowski, *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej jako organ dyscyplinujący białkopodlaską organizację partyjną*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, t. 40, nr 2, s. 139–154; R. Syrwid, „Trzeba będzie przejrzeć ludzi od wszystkich możliwych stron”. *Sprawa Juliana Sekity przed Wojewódzką Komisją Kontroli Partyjnej przy KW PZPR w Olsztynie i jej następstwa (1949–1950/1956–1957)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2020, nr 1, s. 121–146; R. Witalec, *Funkcjonowanie, struktura organizacyjna oraz zasób aktowy WKKP przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1957–1986*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, t. 4, s. 215–243; idem, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej KW PZPR w Rzeszowie w latach 1949–1956*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, t. 3, s. 247–263.

¹¹ Zob. M. Bednarczyk, *Element przypadkowy i wrogi, karierowicze, moralnie rozłożeni, sypacze i deklaranci. Obraz członków Polskiej Partii Robotniczej w województwie lubelskim w świetle spraw Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie w latach 1945–1948*, „Res Historica” 2018, t. 45, s. 243–285; idem, *Jak pracowało „sumienie Partii”? Orzecznictwo dyscyplinarne Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948 w teorii i praktyce*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 43, s. 177–208; idem, „Oczyszczając Partię z elementów wrogich i obcych...”. *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, t. 26, nr 1, s. 327–367; idem, „W naszym aparacie powiatowym towarzysze wyobcowali się z klasy, z której pochodzą”. *Kontrola Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w Komitetach Powiatowych PPR na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948*, „Annales UMCS. Sectio F” 2016, t. 71, s. 149–180.

¹² *Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PPR dnia 30 maja 1945 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochański, Warszawa 2001, s. 32.

¹³ P. Oseka, *Sumienie partii...*, s. 77.

¹⁴ R. Witalec, *Struktura...*, s. 250.

¹⁵ Obradował w dniach 10–17 marca 1954 roku.

Zgodnie ze Statutem PZPR z 1956 roku komisje kontroli partyjnej dbały o czystość szeregów partyjnych oraz nadzorowały przestrzeganie partyjnej dyscypliny przez jej członków i kandydatów. Ponadto pociągały do odpowiedzialności te osoby, które w jakiś sposób naruszyły programowe czy statutowe zasady, jak m.in.: „oszukiwanie partii, nieuczciwość i nieszczerłość wobec partii, tłumienie krytyki, oszczerstwo, biurokracyzm, niemoralny tryb życia itd.”¹⁶. Według informacji o pracy WKKP z 1956 roku do jej zadań należało: „a) strzeżenie czystości szeregów partyjnych, przestrzeganie w szeregach naszej partii dyscypliny i etyki partyjnej, pociąganie do odpowiedzialności towarzyszy naruszających zasady partyjnego stylu życia i pracy, oczyszczanie partii od wrogich i obcych elementów; b) rozpatrywanie odwołań od uchwał terenowych władz partyjnych w sprawie wkluczeń i skreśleń z partii oraz kar partyjnych”¹⁷.

Ogół spraw, jakie wpływały do zespołów orzekających WKKP, bazował na różnorodnych źródłach. Przede wszystkim były to partyjne dokumenty, wywiady oraz przesłuchania świadków i oskarżonych, a także dokumenty z przebiegu kontroli we wskazanych terenowych jednostkach niższych instancji. Komisja mogła w razie potrzeby uzyskać wgląd do materiałów prokuratury, Milicji Obywatelskiej czy Służby Bezpieczeństwa. Impulsów do rozpoczynania postępowania było wiele, począwszy od niedostatecznej pracy w poszczególnych Podstawowych Organizacjach Partyjnych, poprzez realizację wytycznych KW w niższych instancjach skończywszy na gubieniu legitymacji partyjnych, złe „prowadzenie się”, pijaństwo czy niewypełnianie obowiązków służbowych.

Kryzys, jaki dotknął wojewódzką organizację PZPR w październiku 1956 roku, wpłynął również na organ kontrolny partii komunistycznej. Znacznie zmniejszył się skład osobowy pracowników etatowych WKKP. Z 12 zatrudnionych osób (11 na stanowiskach politycznych i 1 na stanowisku biurowym) w 1956 roku¹⁸ do 7 (odpowiednio 6 i 1) w 1957 roku¹⁹. Taki stan rzeczy utrzymywał się od 1959 roku aż do reformy administracyjnej z czerwca 1975 roku, kiedy to liczba etatów została zwiększona do 9 (odpowiednio 8 i 1). Zmiany wśród pracowników WKKP zestawiono w tabeli 1.

Odwilż, pomimo sporych rozsad w kierownictwie lubelskiego KW, nie przyniosła jednak zmiany personalnej na stanowisku przewodniczącego WKKP.

¹⁶ *Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, uchwalony przez II Zjazd PZPR*, Warszawa 1956, s. 73–74.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie [dalej: KW PZPR], 412, Informacja o pracy WKKP w Lublinie za 1956 rok, k. 52.

¹⁸ APL, KW PZPR, 3266, Wykaz etatów Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie na rok 1956, k. 72a.

¹⁹ APL, KW PZPR, 3266, Etaty Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie 1957 rok, k. 98.

Tabela 1. Liczba etatów WKKP w KW PZPR w Lublinie

Lata	1956	1957–1958	1959–1975
Liczba etatów	6 ^a	7	8

^a – liczba etatów po redukcji, która miała miejsce po Październiku '56.

Źródło: opracowanie własne na podstawie APL, KW PZPR w Lublinie, 52, 3266–3274.

W dalszym ciągu był nim Władysław Moskalik²⁰, pełniący tę funkcję w okresie 1953–1964. Jego następcą był Waław Rózga²¹, zajmujący to stanowisko do marca 1975 roku, kiedy to zastąpił go Stanisław Włoch²². Główną rolą przewodniczą-

²⁰ Władysław Moskalik (ur. 7 marca 1907 roku w miejscowości Baranów [powiat puławski, województwo lubelskie], zm. 16 kwietnia 1972 roku w Lublinie) wstąpił do Komunistycznej Partii Polski w 1928 roku. Był członkiem Komitetu Dzielnicowego w Dęblinie. W 1942 roku współorganizował komórki PPR oraz GL w Baranowie i na terenie powiatu puławskiego. Po wojnie został sekretarzem KP PPR w Puławach, a od 1947 roku I Sekretarzem KP PPR w Lubartowie. Wstąpił do PZPR w 1948 roku, w latach 1949–1951 zajmował stanowisko kierownika Wydziału Rolnego KW PZPR w Lublinie. Następnie w latach 1951–1953 był kierownikiem Wydziału Administracyjnego tamtejszego KW. Wchodził w skład lubelskiej Egzekutywy KW od czerwca 1949 do października 1956 roku. W okresie 1953–1964 pełnił funkcję przewodniczącego WKKP. Zob. Archiwum Rotacyjne „ŁAD” w Lubnej [dalej: ŁAD], KW PZPR, 1/3144 Akta osobowe Władysława Moskalika; APL, KW PZPR, 5; I. Caban, *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978, s. 515, 533.

²¹ Waław Rózga (ur. 25 lutego 1911 roku w miejscowości Wadlew [powiat bełchatowski, województwo łódzkie], zm. 2 stycznia 1982 roku w Lublinie) w 1930 r. wstąpił do KPP, w latach 1936–1939 więziony za działalność w KPP. Brał udział w obronie Warszawy w czasie kampanii wrześniowej. Przeszedł szkolenie w szkole partyjnej działającej przy Komitecie Wykonawczym Kominternu w Moskwie. W 1944 roku pełnił funkcję zastępcy dowódcy I Brygady AL im. Ziemi Lubelskiej. Po wojnie rozpoczął organizowanie w Lublinie KW PPR, wszedł w skład jego Egzekutywy oraz pełnił funkcję II oraz III Sekretarza. Od lutego 1945 do stycznia 1949 roku był wojewodą lubelskim, a następnie do końca października 1949 roku – wojewodą kieleckim. W latach 1948–1964 był członkiem CKR KC PZPR, a w latach 1968–1972 – członkiem CKKP PZPR. W latach 1952–1958 wchodził w skład Egzekutywy KW PZPR w Rzeszowie, następnie w latach 1958–1975 – Egzekutywy KW PZPR w Lublinie. Przewodniczył WKKP w Lublinie w latach 1964–1975. Był posłem na Sejm I, II, III i VI kadencji. Zob. Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], KC PZPR, Centralna Kartoteka [dalej: CK], 5876 Akta osobowe Waława Rózgi; AAN, KC PZPR, 21910 Akta osobowe Waława Rózgi; ŁAD, KW PZPR, 1/1987 Akta osobowe Waława Rózgi; Biuletyn Informacji Publicznej IPN, *Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Waław Rózga*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/20478> (dostęp: 16.12.2023).

²² Stanisław Włoch (ur. 19 listopada 1926 roku we wsi Przenka [powiat radzyński, województwo lubelskie]) w latach 1949–1957 należał do ZMP, wstąpił do PZPR w 1950 roku. W latach 1951–1952 był słuchaczem Centralnej Szkoły ZMP w Otwocku. W okresie 1952–1954 pełnił funkcję Sekretarza w POP KW ZMP w Lublinie. W latach 1959–1963 pracował jako instruktor, następnie jako starszy instruktor, a w latach 1963–1968 w WKKP KW PZPR w Lublinie. Był członkiem KW PZPR w Lublinie w okresie 1969–1981. W latach 1968–1971 był zastępcą kierownika, następnie w latach 1971–1972 – kierownikiem Kancelarii I Sekretarza KW PZPR w Lublinie. W okresie 1972–1975 był wiceprzewodniczącym, a 1975–1981 – przewodniczącym WKKP w KW PZPR w Lublinie. W latach 1975–1981 wchodził w skład lubelskiej Egzekutywy. W latach 1983–1989 był

cego była ogólna kontrola nad poczynaniami pracowników etatowych i nietatowych. Podczas narad (zwykle odbywających się raz w tygodniu, czasem rzadziej) nadzorował proces załatwiania spraw, które wpływały do WKKP.

Posiedzenia plenarne WKKP miały za zadanie powoływać zespoły orzekające oraz dokonywać zmian w ich składach, a także określały kierunki pracy komisji kontroli partyjnej niższych szczebli. Dodatkowo Plenum zatwierdzało wnioski i sprawozdania oraz przedkładało je władzom wojewódzkim, które następnie kierowane były do KC.

Skład WKKP wybierany był za zgodą CKKP podczas pierwszych posiedzeń plenarnych KW, mających miejsce po wojewódzkich konferencjach sprawozdawczo-wyborczych; wahał się on od 6 do 8 osób. Końcówka 1956 roku i rok 1957 charakteryzowały się wzmożoną pracą komisji rehabilitacyjnych, co jednak nie wpłynęło na zwiększenie liczby pracowników WKKP. W latach 1959–1975 wartością stałą było 8 zatrudnionych osób. Oprócz pracowników etatowych należy uwzględnić również pracowników nietatowych, pomagających prowadzić i rozpatrywać konkretne sprawy poszczególnych członków i kandydatów PZPR, którzy w jakikolwiek sposób postąpili nagannie. W latach 1956–1975 było to 18–25 osób.

Zakres działań oraz organizacja pracy WKKP obejmowały kilka płaszczyzn. Z jej materiałów – w razie potrzeby, gdy wymagały tego konkretne sprawy – korzystano podczas niektórych posiedzeń Egzekutywy czy Sekretariatu. Zadania WKKP można podzielić na dwie główne grupy: działania bieżące, tj. kontrola, nadzór oraz sprawdzanie prac komisji kontroli partyjnej niższego szczebla, przesyłanie konkretnych wytycznych oraz wyciąganie wniosków; działania „doraźne”, m.in. kwestie odwoławcze, sprawozdawczość na rzecz nadrzędnych instancji partyjnych.

W kompetencjach WKKP znajdowało się rozpatrywanie apelacji, zatwierdzanie, uchylanie oraz zmienianie kar, dotyczących często spraw skomplikowanych i zawiłych z obszaru całego województwa, w związku z tym na jednego pracownika etatowego przypadała problematyka z kilku powiatów, w których „prowadzili sprawy personalno-dochodzeniowe, uczestniczyli w zebraniach POP [powiatowych organizacji partyjnych], naradach aktywu powiatowego i egzektyw KP”²³.

instruktorem w KW PZPR w Lublinie. Zob. ŁAD, KW PZPR, 1/2771 Akta osobowe Stanisława Włocha; *Obrady Konferencji Partyjnej w WSK*, „Głos Świdnika. Pismo Samorządu Robotniczego WSK”, 21.01.1975, s. 1; T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu PZPR w świetle przepisów wydanych w 1973 r. przez Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie*, „Komunizm. System. Ludzie. Dokumentacja” 2017, nr 6, s. 260; I. Caban, *op. cit.*, s. 568, 600, 614; Biuletyn Informacji Publicznej IPN, *Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Stanisław Włoch*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/24414> (dostęp: 16.12.2023).

²³ R. Witalec, *Funkcjonowanie...*, s. 212.

W związku z tym należy zgodzić się z tezą Piotra Oseki, że „aparat kontroli partyjnej był dość elitarną formacją w łonie PZPR”²⁴. Pracownicy etatowi zajmowali się głównie postępowaniami wyjaśniającymi, czego efekty przedstawiali podczas posiedzeń zespołów orzekających. Ponadto opracowywali analizy oraz wyjaśniali zażalenia i skargi, które wpływały do WKKP²⁵.

Natężenie prac WKKP przypadało na akcje weryfikacyjne członków partyjnych oraz okresy tzw. przesileń społeczno-politycznych, które zawsze oddziaływały na masy członkowskie. Największe w omawianym okresie oraz w historii PZPR ożywione „oczyszczanie” szeregów miało miejsce zaraz po obradach X Plenum KC PZPR²⁶, które podjęło uchwałę o weryfikacji. W swoim wystąpieniu Władysław Gomułka użył porównania rewizjonizmu²⁷ do gruźlicy, a dogmatyzmu²⁸ do grypy. Proces weryfikacji spowodowany był brakiem należytego zadowolenia kierownictwa PZPR z walki z biurokracizmem i jego wypaczeniami w partii przed Październikiem ’56 oraz z istnieniem w jej łonie tzw. skrzydeł, a także z prezentowania nieodpowiedniej postawy „moralno-ideowej” przez część członków.

Wojewódzkie władze PZPR przeprowadzały akcję weryfikacyjną w oparciu o instrukcję KC, według której powinna być ona przeprowadzona we wszystkich POP lub w oddziałowych organizacjach partyjnych (OOP) i trwać nie dłużej niż 2 lub 3 tygodnie²⁹. We wskazanym okresie organizacja zobowiązana była do przeprowadzenia minimum dwóch spotkań. Pierwsze zebranie omawiające weryfikację powinno dotyczyć: wyboru komisji weryfikacyjnej (od 5 do 15 osób), braków w pracy danej organizacji czy też postawy członków partii, patrząc przez pryzmat kryteriów i ocen znajdujących się w referacie Gomułki³⁰. W dalszej kolejności komisje rozpoczynały weryfikację, analizując informacje dotyczące poszczególnych członków partii wchodzących w skład organizacji. Ponadto w przypadku osób, wobec których stawiane były zarzuty, prowadzono rozmowy oraz przeprowadzano wywiad środowiskowy. W kolejnym kroku komisje konsultowały się z egzekutywami organizacji, a w razie potrzeby nawet z osobami bezpartyjnymi³¹.

W momencie, w którym wnioski zostały sformułowane, należało przeprowadzić drugie spotkanie organizacji w celu postawienia zarzutów (kończące się wykluczeniem, skreśleniem lub przeniesieniem ze składu członków w szeregi kandydatów)

²⁴ P. Oseka, *Sumienie partii...*, s. 79.

²⁵ APL, KW PZPR, 412, Informacja WKKP, k. 12.

²⁶ Obradowało w dniach 24–26 października 1957 roku.

²⁷ Za rewizjonistów postrzegano reformatorów dążących do zwiększenia demokratyzacji.

²⁸ Dogmatyzmem określano skostniałe podejście do marksizmu oraz niezbyt realną ocenę rzeczywistości.

²⁹ APL, KW PZPR, 562, Instrukcja w sprawie weryfikacji członków i kandydatów partii, k. 61.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

lub zastosowania innych doraźnych kar przewidzianych w Statucie³². Uchwały były przedstawiane do odpowiedniego komitetu (dzielnicowego, miejskiego, powiatowego itd.). Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej, a w ostateczności CKKP, mogła po apelacji zmienić decyzje niższych instancji opiniujących. Wszystkie KKP uczulone były w Instrukcji KC, by zwracać szczególną uwagę na te organizacje partyjne³³, które są podatne na wpływy rewizjonistyczne. O wadze zasięgu przedsięwzięcia świadczyło oddelegowanie dodatkowych pracowników do KKP. Doszło też do nieco kuriozalnej sytuacji, mianowicie weryfikacji komisji weryfikacyjnych poprzez instancje nadrzędne. Centralna Komisja Kontroli Partyjnej weryfikowała podległe jej WKKP, te zaś – powołane MKKP czy PKKP³⁴. Dogłębnie „prześwietlano” tożsamość członków komisji poprzez skrupulatne zapoznawanie się z anketami osobowymi czy wywiad środowiskowy w miejscu zamieszkania.

W dniu 15 listopada Plenum KW obradowało wraz z przedstawicielami KC³⁵. Poruszono kwestie dotyczące sytuacji wewnątrzpartyjnej w lubelskiej organizacji partyjnej oraz zadań stawianych przed nią po X Plenum KC, a więc skoncentrowano się na kwestii przebiegu akcji weryfikacyjnej. Plenum w swojej uchwale w pełni przyjęło postanowienia X Plenum KC oraz wyraziło opinię, że „dotychczasowa praca wojewódzkiej organizacji partyjnej służy wzmocnieniu kierowniczej roli partii”³⁶. Już 10 dni później, czyli 25 listopada, miało miejsce posiedzenie plenarne WKKP poświęcone w całości Instrukcji KC PZPR dotyczącej przeprowadzenia weryfikacji szeregów partyjnych³⁷. Przewodniczący WKKP Moskalik w referacie podkreślał zadania stawiane wobec KKP oraz wyczuwał „odnośnie [do] objawów rewizjonizmu jak i dogmatyzmu w naszej partii”³⁸. W ciekawy sposób wypowiedziała się Maria Pieczyńska, która w pewien sposób chciała wpłynąć na proces weryfikacji i po części gasiła zapal członków komisji słowami:

Gdybyśmy chcieli zadanie postawione przed nami wykonać tak na „sto”, zrobilibyśmy tym dużo złego. Dlatego też trzeba się dobrze zastanowić, byśmy nie ulegli niebezpiecznej sytuacji,

³² *Ibidem*, k. 62.

³³ Były to m.in. organizacje partyjne uczelni, instytutów naukowych, związków twórczych, niektórych czasopism i instytucji kulturalnych. Zob. APL, KW PZPR, 562, Instrukcja w sprawie oczyszczania partii od elementów naruszających jej jedność ideologiczną i organizacyjną, k. 71.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Byli to: Zenon Nowak – wiceprezes Rady Ministrów, Teodora Feder – zastępca kierownika Wydziału Propagandy i Prasy KC, Jan Klecha – zastępca kierownika Wydziału Rolnego KC, Maria Pieczyńska – członek CKKP, Stanisław Tkaczow – pełnomocnik rządu ds. zagospodarowania ziem południowych.

³⁶ APL, KW PZPR, 53, Uchwała Plenum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie poświęconemu realizacji Uchwał X Plenum KC PZPR, k. 187.

³⁷ Z ramienia KC PZPR uczestniczyli: Maria Pieczyńska, Tadeusz Strębski – zastępca kierownika Wydziału Administracyjnego KC, Adolf Starzec – członek CKKP.

³⁸ APL, KW PZPR, 404, Protokół z plenarnego posiedzenia Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie, odbytego w dniu 25 listopada 1957 roku, k. 31.

byśmy nie zajmowali niewłaściwego stanowiska. Zawsze tak jest na świecie, że w partii są wahania, zależy to w jakich warunkach i środowisku partia działa³⁹.

W trakcie dyskusji poruszono cały wachlarz zagadnień i podniesiono wiele spraw, które dotyczyły przede wszystkim działań ze strony powstałych przy komitetach powiatowych KKP. Nader często wspomniano o tzw. zakłopotaniu przy sprawach z płaszczyzny religijnej. Pod tym określeniem kryły się wszelkie sprawy dotyczące Kościoła katolickiego, uczęszczania do kościoła, udziału we mszach oraz ogólny stosunek członków PZPR do wiary. Poszczególne komisje nie wiedziały, jak postępować z działaczami, którzy „posyłają dzieci na naukę religii w szkole, żony ich są praktykującymi”⁴⁰. W części powiatów w pewnym stopniu lekceważono kwestie dogmatyzmu i rewizjonizmu, co wynikało z poziomu działalności komisji. Niektórzy przedstawiciele powiatowych KKP uważali, że „na powiatach wielu takich spraw [dogmatycznych i rewizjonistycznych] nie będzie, bo musiałyby być na wysokim poziomie”⁴¹. Niemało dyskusji poświęcono pracom komisji, które zostały powołane przy najmniejszych organizacjach partyjnych w zakładach pracy i na wsi, były bowiem słabe zarówno przed VIII Plenum, jak i po X Plenum. Zdaniem wielu zabierających głos w dyskusji „konieczne trzeba pomóc na tym odcinku”⁴². W powiecie tomaszowskim, jako jednym z nielicznych, komisja weryfikacyjna rozpoczęła pracę i po kilku dniach stwierdziła, że wykryła sporo nadużyć różnego rodzaju, przy czym „nie uwidaczniają się jakieś grupy rewizjonistów lub inne”⁴³. Obecni na spotkaniu przedstawiciele KC podkreślali, jak wielką rolę w nadchodzącej weryfikacji będą odgrywać komisje, lecz nie do końca ustosunkowali się do postawionych pytań, w większości powielając treści znajdujące się w Instrukcji KC PZPR. Tym samym większość trudnych pytań płynąca z powiatów pozostała bez odpowiedzi.

Przebieg akcji weryfikacyjnej był analizowany i kontrolowany na bieżąco przez WKKP, która podczas posiedzeń plenarnych oceniała stan weryfikacji w organizacjach. Do jednego z takich posiedzeń doszło 7 stycznia. Referat sprawozdawczy wygłosił przewodniczący WKKP Moskalik, oceniając na ogół poprawnie przebieg weryfikacji, przy czym podkreślił, że „nie udało nam się ustrzec od pewnych sekciarskich i awanturnicznych tendencji”⁴⁴. Przejawiały się one m.in. brakiem podjęcia należytej kwestii o podłożu ideologicznym w części POP przy urzędach, w których nie poruszono postawy ideologicznej członków PZPR.

³⁹ *Ibidem*, k. 31–32.

⁴⁰ *Ibidem*, k. 33.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, k. 35.

⁴⁴ APL, KW PZPR, 404, Protokół z Plenum WKKP w Lublinie odbytego w dniu 7 stycznia 1958 roku, k. 151.

W części komitetów, na terenie m.in. Lublina i Puław, weryfikacje zdaniem WKKP przeprowadzono źle, czego przykładem byli pozostawieni w PZPR działacze, którzy „prze grywają w karty po parę tysięcy złotych w jednym dniu i innych kombinatorów, a jest ich niemało”⁴⁵. Uchybienia wykryto również na terenie powiatu tomaszowskiego, w którym „solidaryzm wśród członków partii istnieje, tak samo istnieje wśród członków partii strach, boją się krytykować swoich zwierzchników”⁴⁶.

Problemy działalności PKKP zostały poruszone podczas interesującej narady I sekretarzy komitetów powiatowych w KW PZPR 1 grudnia 1957 roku, która ukazała, z jakimi najczęstszymi problemami borykały się poszczególne POP. Stanisława Zielińska z KP w Bełżycach wspomniała o prowadzeniu śledztwa przeciwko dwóm działaczom PZPR „za nadużycie pałek gumowych”⁴⁷. Spotkało się to z nieco zabawną, lecz wymowną odpowiedzią prokuratora Ryszarda Nafalskiego, który stwierdził, że „jeżeli obywatel skarży się, prokurator musi badać, ale sprawę umorzy się”⁴⁸. Mieczysław Zwierzchowski z KP w Białej Podlaskiej wskazał, że najwięcej problemów sprawia weryfikacja w POP w Zakładach Drzewnych w Bielsku, gdzie uwidocznili się podział „między b. PPS i b. PPR. B. PPS-owcy uważają się za socjalistów i twierdzą, że nie można od nich wymagać takiej postawy jak od komunistów”⁴⁹. Józef Dechnik, I Sekretarz KP w Biłgoraju, podkreślił, że w powiecie trudność akcji związana jest z samym powołaniem komisji, ponieważ „członkowie partii, chłopci jakoś się do tych komisji nie garną – raczej wybierają urzędników”⁵⁰. Marian Dąbrowski z KP w Bychawie referował, że największym problemem jest „nacisk na partię ze strony elementów wstecznych i pravicowych z Z[jednoczonego] S[tronictwa] L[udowego]. Szczególnie wybijają tu sprawę wiary”⁵¹. W KM w Lublinie Mieczysław Martyn raportował m.in. o problematycznym rozliczaniu „pracowników umysłowych, gdyż oni i bronią się, i wchodzi w skład komisji weryfikacyjnej – gdy tymczasem robotnicy nie bronią się tak”⁵². Władysław Kobiałko z KP w Lublinie podniósł kwestię zbytniego pośpiechu w pracach komisji z powiatu lubelskiego, co skutkowało tym, że „część sprawozdań było zrobione połowicznie, bez głębszej analizy. Niektórzy z tych, którzy obsługiwali te zebrania, nie zadali sobie trudu głębszej analizy”⁵³. Stanisław Kaper z KP w Puławach stwierdził, że największy

⁴⁵ *Ibidem*, k. 142.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ APL, KW PZPR, 570, Protokół z narady I Sekretarzy KP odbytej w dniu 1 grudnia 1957 roku, k. 86.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 87.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 83.

⁵¹ *Ibidem*, k. 86.

⁵² *Ibidem*, k. 84.

⁵³ *Ibidem*, k. 83.

problem w tamtejszej organizacji partyjnej dotyczył „umacniania ideologicznego. Dlaczego tak oceniamy? Brak ostrości odporu na wystąpienia godzące w linię partii”⁵⁴. Przykłady te obrazują, jakie problemy towarzyszyły poszczególnym organizacjom powiatowym.

Panowało duże zróżnicowanie wynikające głównie z charakteru i historii powiatu. Dla przykładu w organizacji bychawskiej PZPR, typowo wiejskiej, w której dominowali wśród członków PZPR chłopci, zauważalne były różne zgrzyty i napięcia z lokalnymi działaczami Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Organizacja w Lublinie – największym ośrodku województwa, w którym funkcjonowało kilka uczelni – spotykała się na co dzień z problematycznymi kwestiami dotyczącymi członków, ujmowanych w ankietach statystycznych jako pracownicy umysłowi.

Bołączką okazało się także słabe przeszkolenie osób odpowiadających za weryfikację. Dla przykładu w Krasnymstawie komisja „nie wiedziała, jak się zabrać do roboty, rozpatrywali sprawy bez obecności obwinionego. Mają sprawy gdzie tow. wypowiada się niezgodnie z linią partii na Plenum KP i oni [komisja] nie wiedzą, co z tym zrobić”⁵⁵. Komisja skierowała sprawę do Egzekutywy KP, nie wiedząc, że dysponują możliwościami podejmowania uchwał o wykluczaniu lub skreślaniu członków partyjnych. Ciekawym przykładem była sprawa członka PZPR, wywodzącego się jeszcze z KPP, który przed wojną podróżował po USA. Po konflikcie wrócił do kraju i planował ponowny wylot do Stanów Zjednoczonych. Przewodniczący WKKP osobiście zasugerował w dyskusji, aby „wykluczyć go z partii za obcość ideologiczną”⁵⁶.

Ogół komisji weryfikacyjnych na terenie województwa do 31 grudnia 1957 roku wykluczył za pośrednictwem POP 512 członków i kandydatów, w tym najwięcej chłopów (188), nieco mniej robotników (160), pracowników umysłowych (146, w tym 72 urzędników)⁵⁷. Łącznie skreślono 2527 członków i kandydatów. I w tym przypadku również najwięcej było chłopów (1044), robotników (848) oraz pracowników umysłowych (496)⁵⁸. Wykluczone i skreślone osoby stanowiły ponad 6% stanu ówczesnego wojewódzkiej organizacji partyjnej. W referacie wygłoszonym na posiedzeniu plenarnym KW 7 stycznia 1957 roku przewodniczący WKKP stwierdził, że na terenie województwa nie odnotowano „ukształtowanych grup rewizjonistycznych lub dogmatyczno-sekciarskiej, nie znaczy to, że te tendencje nie występują”⁵⁹.

⁵⁴ *Ibidem*, k. 85.

⁵⁵ APL, KW PZPR, 404, Protokół z Plenum WKKP w Lublinie odbytego w dniu 7 stycznia 1958 roku, k. 147.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 143.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 152.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, k. 153.

Do WKKP od rozpoczęcia akcji weryfikacyjnej do 31 grudnia 1957 roku wpłynęło 80 spraw, z czego jedynie 15 miało podłoże ideologiczne, a pozostałe to sprawy odwoławcze⁶⁰. Komisja rozpatrzyła w tym czasie 28 spraw, z czego zatwierdziła 17 wniosków o wykluczenie, a w pozostałych przypadkach podjęła decyzje o udzieleniu innych kar partyjnych znajdujących się w statutowym wachlarzu kar partyjnych⁶¹.

Kampania weryfikacyjna była kolejnym etapem umacniania pozycji po kryzysie październikowym, a także miała na celu odpowiedni dobór kadr do zbliżających się wyborów do rad narodowych. Za koniec okresu weryfikacyjnego w wojewódzkiej organizacji partyjnej można przyjąć Plenum WKKP z 21 sierpnia 1958 roku, na którym przedstawiono „nowe zadania” dla KKP z województwa po weryfikacji. Po zawirowaniach społeczno-politycznych z 1956 roku i wychodzeniu z kryzysu w 1957 roku, lubelski KW od połowy 1958 roku rozpoczął okres „stabilizacji i normalizacji sytuacji wewnątrz partii, oraz wielu pozytywnych rezultatów na odcinku politycznym i gospodarczym”⁶². Ogółem w skali całego kraju do maja 1958 roku z PZPR usunięto około 210 tys. ludzi, w tym około 80% stanowili skreśleni. W województwie lubelskim wykluczono 1253, a skreślono 5347 osób – łącznie 6600 członków i kandydatów⁶³.

W wystąpieniu podsumowującym akcję weryfikacyjną przewodniczący WKKP podkreślił, że pomimo zakończenia usuwania z szeregów partii ludzi, w dalszym ciągu „walka ta musi być prowadzona, tak przez POP, jak i instancje partyjne, lecz prowadzona ona będzie nie w takiej skali, lecz systematycznie i codziennie”⁶⁴.

Efekty codziennej pracy WKKP, poza okresami wzmożonych działań, całościowo widać w rocznych sprawozdaniach statystycznych, w których skrupulatnie z podziałem na miesiące notowano liczbę spraw, podjęte sankcje oraz powody wykluczeń i skreśleń. Najsurowszą karą było wykluczenie z szeregów partyjnych, nieco mniejsze konsekwencje miało skreślenie. Sięgano też po upomnienia oraz nagany bez i z ostrzeżeniem. Sporadycznie pojawiały się tzw. zdjęcia z aparatu partyjnego, co oprócz spadku w hierarchii partyjnej niosło ze sobą również kwestie ekonomiczne. Rzadko w przypadku członków PZPR wymierzano karę „przesunięcia do kandydatów” – w praktyce skutkowało to krótkim okresem pobytu w gronie kandydatów i stosunkowo szybkim ponownym wkroczeniem w szeregi członkowskie.

Oprócz szerokiego wachlarza kar, jakimi dysponowała WKKP, były również pozytywne rozstrzygnięcia rozpatrywanych spraw. Po zbadaniu konkretnego

⁶⁰ *Ibidem*, k. 155.

⁶¹ *Ibidem*.

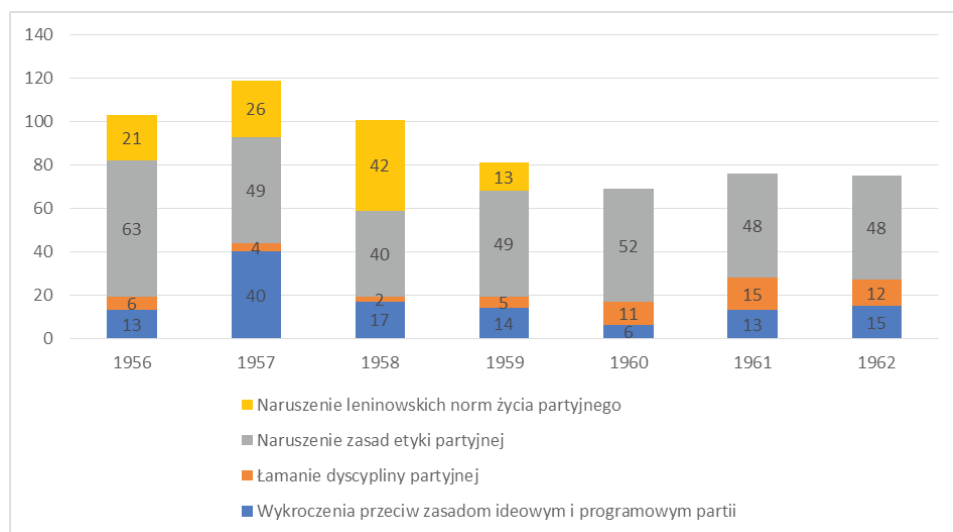
⁶² APL, KW PZPR, 404, Referat przewodniczącego WKKP z Plenum odbytego 21 sierpnia 1958 roku, k. 184.

⁶³ *Ibidem*, k. 185.

⁶⁴ APL, KW PZPR, 221, Informacja o pracy Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w akcji weryfikacyjnej z 28 lutego 1958 roku, k. 218.

przypadku Komisja mogła orzec na korzyść członka lub kandydata oraz zastosować jedno z postanowień: „umorzono; zatarto kary; przywrócono prawa członka partii; zezwolono na ponowne przyjęcie; zezwolono na ponowne; inne”⁶⁵.

Ogół spraw trafiających do najwyższej wojewódzkiej instancji, jaką była WKKP, w stosunku do wszystkich, które „załatwiane” były w wojewódzkiej organizacji partyjnej (PKKP czy POP), był znikomy.

Rysunek 1. Wykluczenia członków i kandydatów przez WKKP w latach 1956–1962

Źródło: obliczenia własne na podstawie kwartalnych ankiet wykluczonych z partii: APL, KW PZPR, 426–428.

Od 1960 roku z ankiet zniknęła rubryka „Naruszenie leninowskich norm życia partyjnego”. Od początku 1963 roku wprowadzono całkowitą zmianę podziału i katalogowania przewinień. Wówczas wykluczenie z PZPR – zgodnie z przygotowaną przez pracowników WKKP ankietą – groziło za:

nadużycia finansowe, kradzieże, łapownictwo; wykorzystywanie służbowego stanowiska dla osiągnięcia korzyści materialnych; tolerancję wobec nadużyć; spowodowanie strat materialnych na skutek zaniedbania obowiązków służbowych; nadużycia władzy, łamanie praworządności ludowej; tłumienie krytyki, klikowość, kumoterstwo; oszczerstwa, intrygi personalne; łamanie dyscypliny partyjnej; niemoralne postępowanie, pijaństwo; wystąpienia klerykałne, aktywną działalność w organizacjach kościelnych; dwulicowość, oszukiwanie partii; działalność i wystąpienia nacjonalistyczne; inne przejawy działalności antypartyjnej; chuligaństwo/rozrabiactwo⁶⁶.

⁶⁵ APL, KW PZPR, 428, Sprawozdanie statystyczne za marzec 1960 roku, k. 79.

⁶⁶ Zob. APL, KW PZPR, 429, Ankieta sprawozdawcza o wydalonych i skreślonych z partii za 1963 rok, k. 1.

Ponadto wśród kategorii „inne” jako powód wydalenia znalazła się jedna sprawa o zabójstwo⁶⁷, „wyjazd do Kanady”⁶⁸ oraz „deprawowanie uczennic liceum”⁶⁹.

Zdecydowanymi występami, za które WKKP karała wydaleniem, najczęściej były nadużycia finansowe i kradzieże. W okresie 1963–1974 z tego powodu z partii wykluczono 165 członków i kandydatów. W nieco mniejszym stopniu karano za „niemoralne postępowanie i pijaństwo” – łącznie z tego powodu wykluczono 139 członków i kandydatów. Pozostałe naruszenia statutu partyjnego miały miejsce w zdecydowanie mniejszym stopniu (zob. tabela 2).

Tabela 2. Wykluczenia członków i kandydatów przez WKKP w latach 1963–1974

Rok	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Nadużycia finansowe, kradzieże, łapownictwo	20	16	12	20	8	21	15	7	16	14	12	4
Wykorzystywanie służbowego stanowiska dla osiągnięcia korzyści materialnych	4	0	1	2	2	3	4	1	2	5	5	2
Tolerancja wobec nadużyć	4	2	2	5	0	0	1	0	0	0	0	0
Spowodowanie strat materialnych na skutek zaniedbania obowiązków służbowych	3	2	2	1	3	2	0	3	2	4	1	1
Nadużycia władzy, łamanie praworządności ludowej	1	0	0	0	2	0	1	2	2	1	2	0
Tłumienie krytyki, klikowość, kumoterstwo	0	3	2	1	0	2	0	0	0	0	0	0
Łamanie dyscypliny partyjnej	1	2	1	1	3	3	4	2	4	2	2	1
Niemoralne postępowanie, pijaństwo	11	8	18	9	9	17	9	14	11	13	12	8
Wystąpienia klerykałne, działalność w organizacjach kościelnych	1	0	1	2	2	1	1	0	0	2	2	0
Dwulicowość, oszukiwanie partii	3	0	3	1	0	19	2	3	32	6	6	4
Działalność i wystąpienia nacjonalistyczne	2	1	1	0	0	1	0	0	0	5	1	2
Inne przejawy działalności antypartyjnej	2	2	3	0	5	5	1	3	1	1	0	1
Chuli gaństwo/rozrabiactwo	0	0	2	0	1	1	2	6	4	3	0	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet statystycznych WKKP z okresu 1963–1974: APL, KW PZPR, 429–430.

⁶⁷ APL, KW PZPR, 430, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc lipiec 1969 roku, k. 14.

⁶⁸ APL, KW PZPR, 428, Ankieta sprawozdawcza o wydalonych i skreślonych z partii za I kwartał 1960 roku, k. 68.

⁶⁹ APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc marzec 1968 roku, k. 198.

Liczba członków i kandydatów PZPR, którzy zostali wykluczeni lub skreśleni z szeregów partyjnych przez WKKP, była znikoma. Zdecydowana większość ubytych za popełnione przewinienia została usunięta z wojewódzkiej organizacji partyjnej w wyniku działalności POP oraz innych instancji partyjnych (komitetów powiatowych, komitetu miejskiego, komitetów dzielnicowych oraz komitetów zakładowych funkcjonujących na prawach komitetu powiatowego).

W latach lat 1956–1971⁷⁰ znacznej fluktuacji uległo grono osób, które z różnych przyczyn opuściły szeregi PZPR (zob. tabela 3). Na przestrzeni pierwszych trzech lat najbardziej wyróżnia się odpływ z 1957 roku, spowodowany przede wszystkim akcją weryfikacyjną szeregów PZPR – skreślono prawie 2 tys. członków. Warto wspomnieć, że blisko 3 tys. osób odeszło do innych województw.

Tabela 3. Odpływ członków z lubelskiej organizacji partyjnej w latach 1956–1971

Rok	Wykluczono		Skreślono*		Razem	
	członków	kandydatów	członków	kandydatów	członków	kandydatów
1956	99	18	875	336	974	354
1957	149	37	1854	867	2003	904
1958	111	12	425	151	536	163
**	wydalono		skreślono		razem	
1961	516		950		1466	
1962	472		1339		1811	
1963	311		1458		1769	
1964	280		1335		1615	
1965	270		1494		1764	
1966	350		1816		2166	
1967	629		4240		4869	
1968	330		1407		1737	
1969	262		1643		1905	
1970	385		2182		2567	
1971	850		10 243		11 093	

* W latach 1956–1958 funkcjonowała kategoria „ubyli mechanicznie”, która dotyczyła zarówno członków, jak i kandydatów. Odpowiednio dla lat 1957 i 1958 dane te przedstawiały się następująco: 681 i 238, 1241 i 464, 240 i 59.

** Brak danych dla lat 1959 i 1960.

Źródło: obliczenia własne na podstawie rocznych ankiet statystycznych: APL, KW PZPR, 1583–1618.

⁷⁰ Po 1971 roku zmienił się wygląd ankiet statystycznych, KW nie prowadził już statystyk dotyczących przybyłych i ubytych członków i kandydatów.

Od 1961 roku stosowano lekko zmienione nazewnictwo kategorii oraz zrezygnowano z podziału na członków i kandydatów. Liczba osób ubyłych z lubelskiej organizacji partyjnej w latach 1961–1965 wahała się i oscylowała w granicach 1,6 tys. członków i kandydatów. Przez kolejne 2 lata liczba ta zdecydowanie wzrosła, przekroczyła bowiem 2 tys. w 1966 roku oraz zbliżyła się do 5 tys. rok później. W kolejnych trzech latach nastąpił wyraźny spadek odsetka skreślonych i wykluczonych. Od początku lat 70. liczba ta ponownie zaczęła rosnąć. Rekordowa w analizowanym okresie liczba przypada na rok 1971 i związana jest z wydaniami na Wybrzeżu w grudniu 1970 roku.

Tabela 4. Skreślenia członków i kandydatów przez WKKP w latach 1956–1974

Rok	Element przypadkowy	Brak zainteresowania życiem partii / bierność	Zaniedbania obowiązków partyjnych	Wystąpienie na własną prośbę
1956	1	3	4	0
1957	2	2	0	0
1958	10	15	8	0
1959	8	10	2	1
1960	6	18	2	4
1961	9	14	4	3
1962	4	16	5	11
1963	0	11	3	6
1964	1	11	1	6
1965	0	5	2	0
1966	0	7	0	4
1967	0	7	1	5
1968	0	11	2	4
1969	0	4	2	3
1970	0	6	2	2
1971	2	10	2	1
1972	12	18	0	6
1973	3	5	0	4
1974	3	8	0	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet statystycznych WKKP z okresu 1963–1974: APL, KW PZPR, 428–430.

Ogół przewinień, które skutkowały skreśleniem członków i kandydatów z PZPR, był zdecydowanie mniejszy niż w przypadku wykluczeń z szeregów partyjnych. Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej oraz podległe jej komisje najczęściej skreślały za „brak zainteresowania życiem partii”, potocznie określa-

ny jako bierność. Przejawiała się ona „wypaleniem” i brakiem zainteresowania życiem politycznym, w tym np. niepłaceniem składek, nieuczęszczaniem na spotkania czy szkolenia, niewymienieniem legitymacji.

Niekiedy w ankietach pojawiały się „inne” przyczyny skreślenia, takie jak: spowodowanie wypadku samochodowego⁷¹, chuligaństwo⁷², nielegalne posiadanie broni⁷³, stwierdzona choroba psychiczna⁷⁴, klerykalizm⁷⁵, zgubienie legitymacji partyjnej⁷⁶. Były to jednak sporadyczne przypadki, które pojawiały się średnio raz lub dwa razy w roku.

Podsumowując działającą przy lubelskim KW WKKP, należy zwrócić uwagę, że odgrywała ona przede wszystkim rolę organu kontrolnego nad lokalną organizacją PZPR, przy czym nadzór nad nią miało ściśle kierownictwo partyjne szczebla wojewódzkiego oraz KC. Metody oraz kierunki jej działań, a także postępowanie osób, które wchodziły w jej skład, przekształcały się i ewoluowały. W praktyce można powiedzieć, że WKKP była organizacją nieformalną. Miała m.in. stabilny skład, mały odsetek rotacji personalnych, członków partyjnych posiadających kilkunastoletni staż partyjny. Wewnątrzpartyjne rozgrywki niejednokrotnie wpływały na osądy i podejmowane decyzje. Często osoby ukarane za różnego rodzaju nadużycia, defraudacje czy matactwo, były ofiarami walk koterii czy frakcji, które zwalczały i oskarżały się wzajemnie. Bez wątplenia WKKP intensyfikowała pracę w okresie kryzysów społeczno-politycznych czy akcji weryfikacyjnych. Problematyczne pozostaje określenie na podstawie zgromadzonych materiałów archiwalnych, ile spośród nadużyć dotyczyło ścisłego lokalnego kierownictwa PZPR. „Odpowiednie” prowadzenie się, polityczna postawa oraz podążanie za statutem i linią partii osób wchodzących w skład WKKP skutkowały tym, że był to bez wątplenia najbardziej konserwatywny organ PZPR. Należy jednak pamiętać, że WKKP nie była w pełni obiektywnym organem, ponieważ była częścią KW oraz większość decyzji personalnych nie zapadała bez wiedzy i akceptacji kierownictwa KW PZPR w Lublinie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Centralna Kartoteka:

- 5876 Akta osobowe Wacława Rózgi;
- 21910 Akta osobowe Wacława Rózgi.

⁷¹ APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc kwiecień 1964 roku, k. 61.

⁷² APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc styczeń 1965 roku, k. 91.

⁷³ APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc maj 1966 roku, k. 134.

⁷⁴ APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc styczeń 1968 roku, k. 194.

⁷⁵ APL, KW PZPR, 429, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc maj 1968 roku, k. 202.

⁷⁶ APL, KW PZPR, 430, Sprawozdanie statystyczne za miesiąc czerwiec 1971 roku, k. 120.

Archiwum Państwowe w Lublinie, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie:

- 5 Materiały V Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej;
 - 53 Materiały Plenarnych posiedzeń KW PZPR;
 - 221 Protokoły z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie;
 - 404 Protokoły z plenum i narad WKKP;
 - 412 Informacje, ankiety, sprawozdania WKKP;
 - 428 Sprawozdania statystyczne WKKP;
 - 429 Sprawozdania statystyczne WKKP;
 - 430 Sprawozdania statystyczne WKKP;
 - 562 Instrukcje KC PZPR;
 - 570 Protokoły z narady I sekretarza KP PZPR w KW;
 - 3266 Informacje dotyczące pracowników aparatu partyjnego i osób objętych nomenklaturą.
- Archiwum Rotacyjne „LAD” w Lubnej, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie:
- 1/1987 Akta osobowe Waclawa Rózgi;
 - 1/2771 Akta osobowe Stanisława Włocha;
 - 1/3144 Akta osobowe Władysława Moskalika.

Źródła drukowane

Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PPR dnia 30 maja 1945 r., [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochański, Warszawa 2001.

Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, uchwalony przez II Zjazd PZPR, Warszawa 1956.

Prasa

Obrady Konferencji Partyjnej w WSK, „Głos Świdnika. Pismo Samorządu Robotniczego WSK”, 21.01.1975.

Literatura

Bednarczyk M., *Element przypadkowy i wrogi, karierowicze, moralnie rozłożeni, sypacze i deklaranci. Obraz członków Polskiej Partii Robotniczej w województwie lubelskim w świetle spraw Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie w latach 1945–1948*, „Res Historica” 2018, t. 45.

Bednarczyk M., *Jak pracowało „sumienie Partii”? Orzecznictwo dyscyplinarne Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948 w teorii i praktyce*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 43.

Bednarczyk M., „*Oczyszczać Partię z elementów wrogich i obcych...*”. *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, t. 26, nr 1.

Bednarczyk M., „*W naszym aparacie powiatowym towarzysze wyobcowali się z klasy, z której pochodzą*”. *Kontrole Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w Komitetach Powiatowych PPR na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948*, „Annales UMCS. Sectio F” 2016, t. 71.

Boboli A., „*Przewodnia siła stolicy*”. *Komitet Warszawski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1975–1990*, Warszawa 2016.

Brzeziński P., *Zwijanie Sztegaru. Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1975–1990*, Gdańsk–Warszawa 2019.

Caban I., *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978.

- Czarnota T., *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu PZPR w świetle przepisów wydanych w 1973 r. przez Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie*, „Komunizm. System. Ludzie. Dokumentacja” 2017, nr 6.
- Drabik S., *Krakowska organizacja PZPR (1948–1990). Struktury – członkowie – działalność*, Kraków 2021.
- Garyga M., *Dekada agonii. Komitet Krakowski PZPR w świetle materiałów partyjnych 1981–1990*, Warszawa 1994.
- Kaliszuk K., *Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1956–1959*, Gdańsk 2018 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Grzegorza Berendta, prof. UG).
- Korejwo M.T., *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie*, Olsztyn 2011.
- Libera P., *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015.
- Libera P., *Marcel Reich-Janicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, nr 167.
- Łagajda K., *Donosy, skargi i zażalenia wpływające do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej we Wrocławiu w latach 1948–1956. Wybrane przypadki*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2017, nr 2.
- Orłowski P., *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990. Struktura, kadry, działalność. Wybrane aspekty funkcjonowania prowincjonalnej organizacji partyjnej*, Dęblin 2022.
- Orłowski P., *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej jako organ dyscyplinujący białkopodlaską organizację partyjną*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, t. 40, nr 2.
- Oseka P., *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekonosans archiwalny*, [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski z XX wieku*, red. K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machcewicz, P. Oseka, P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2008.
- Oseka P., *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.
- Pasko A., *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2002.
- Sroka M., *Komitet Wojewódzki PZPR w Opolu w latach 1950–1990. Struktury, ludzie, mechanizmy władzy*, Wrocław–Warszawa 2019.
- Syrwid R., „Trzeba będzie przejrzeć ludzi od wszystkich możliwych stron”. *Sprawa Juliana Sekity przed Wojewódzką Komisją Kontroli Partyjnej przy KW PZPR w Olsztynie i jej następstwa (1949–1950/1956–1957)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2020, nr 1.
- Witalec R., *Funkcjonowanie, struktura organizacyjna oraz zasób aktowy WKKP przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1957–1986*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, t. 4.
- Witalec R., *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej KW PZPR w Rzeszowie w latach 1949–1956*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, t. 3.
- Zawadka K., *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura, ludzie, mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.

Źródła internetowe

- Biuletyn Informacji Publicznej IPN, *Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Stanisław Włoch*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/24414> (dostęp: 16.12.2023).
- Biuletyn Informacji Publicznej IPN, *Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Wacław Rózga*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/20478> (dostęp: 16.12.2023).

ABSTRACT

Through its daily activities, the Voivodeship Party Control Commission (VPCC) implemented the statutory assumptions of the Polish United Workers' Party (PUWP) regarding the care for the "purity" of party ranks. In its daily activities, VPCC dealt with all kinds of shortcomings of PUWP members and candidates. Its chairman and employees were among the most conservative communist activists in the region. The article presents aspects of the functioning and activities of the VPCC, characterizes the profiles of its chairmen and compares the party-investigative cases that were conducted against members of the PUWP who committed offences.

Keywords: Polish People's Republic; Polish United Workers' Party; Lublin Voivodeship Committee of the Polish United Workers' Party; Voivodeship Commission for Party Control